AMBT EN HEERLIJKHEID

OUDHEIDKUNDIGE KRING

RHEDEN - ROZENDAAL

December 1994 - nr. 109

AMBT EN HEERLIJKHEID

Mededelingen van de
Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal

december 1994 - nr. 109

Redactiecommissie:
J. Baltjes, H.M.Bosland, J. de Bruijn,
F. van Heusden en H. Wissink

Redactieadres:
J. Baltjes,
Hertog van Gelrestraat 5,
6891 AW Rozendaal
Tel. 085-634225

Ambt en Heerlijkheid is een uitgave van de
Oudheidkundige Kring Rheden - Rozendaal

Voorzitter: W.J. Meijerink
Julianalaan 62, 6824 KH Arnhem,
tel 085-640594

Secretaris: H. Renkema-Homs,
Köllinglaan 15,
6952 HK Dieren
Tel. 08330-14205

Penningmeester: G.L.I. Krikhaar,
Biesdelselaan 54,
6881 CJ Velp
Tel 085-647898

Bestuursleden:
J.B.J.M. de Bekker, Duiven
J. de Bruijn, Velp
A. Seleski, Dieren
A. Venema, Spankeren

INHOUD: **blz.**

Bij de Jaarwisseling 1

Het Apeldoorns kanaal met de drietrapssluis bij Dieren (Ir D. Vreugdenhil) 2

Nog een jubileum (J.F. van Oosten Slingeland) 8

Opgestane Baron van Spaen present op Monumentendag (H.M.Bosland) 9

Wandelen op Rozendaal langs sporen uit het verleden (III) (J.Baltjes) 10

Twickel, bewoond en bewaard (H.M.Bosland) 14

Bewoners centraal in studie over "Rosendael" (W.J. Meijerink) 14

Een gedreven en veelzijdig ondergronds werker: Theodorus Dobbe (H.Wissink) 15

Snippers van de redactietafel 18

Verslag zomerexcursie 1994 naar Xanten en Anholt (Jacques de Bekker) 19

Kopij voor nummer 111 uiterlijk 15 april 1995 - maar liefst eerder - bij de Redactie. Hebt u actuele kopij voor no 110 (maart 1995) stuurt u het dan direct in of pleeg overleg met de redactie-secretaris.

BIJ DE JAARWISSELING

Wanneer dit nummer van Ambt en Heerlijkheid bij u in de bus glijdt
heeft de gang der tijden ons geplaatst in de donkerste dagen van het jaar. Maar gelukkig gloort er weer licht.
In de eerste plaats is dat het licht van Kerstmis, waarvan bestuur en redactie u toewensen dat het zijn schijnsel op u zal afwerpen. En de sfeer van Kerstmis is nog volop aanwezig, als we - ieder op zijn eigen wijze - de overgang van oud naar nieuw vieren. Al deze vieringen houden mede verband met het ervaringsfeit dat het nieuwe jaar ons weer nieuwe en ook weer langere dagen brengt.
En wij hopen - de één doet dat openlijk, de ander in stilte - dat deze dagen meer en beter licht mogen brengen.

Het is ook de tijd van terugzien.
Als we daarbij de blik werpen op de Oudheidkundige Kring, dan moeten we constateren, dat er weinig schokkende, maar wel veel goede gebeurtenissen de revue passeerden. Daar was in de eerste plaats het 40-jarig jubileum, dat bij verschillende gelegenheden werd herdacht. Dat gebeurde in het bijzonder tijdens de jaarvergadering, waarbij - naar analogie van een eerdere jubileumviering - van alle aanwezige leden een groepsfoto werd gemaakt.

Ook de deelnemers aan de zeer geslaagde zomer-excursie naar Xanten en Anholt hebben even stil gestaan bij het jubileum. Andere verheugend stemmende zaken zijn het verschijnen van verschillende boekwerken met onderwerpen, die op ons werkgebied betrekking hebben. Wij noemen: "Sigaren uit Dieren" van Frans Nas en "Herinneringen aan de Middachter Allee" van Hans Rijnbende. De kunsthistoricus J.C. Bierens de Haan promoveerde op "Rosendael, groen hemeltjen op aerd" en de familie Brouwer besteedde veel aandacht aan De Génestet, die overleed in het huis, dat zij thans bewonen.

Wij pretenderen niet een sterke daadwerkelijke betrokkenheid van de Oudheidkundige Kring bij al deze activiteiten, maar we verheugen ons wel over zo'n grote historische belangstelling. Deze belangstelling blijkt ook uit de ruime mate waarin de redactie van kopij werd voorzien. Waar wij ons ook over verheugen is een tweede jubileum, dat onze Kring dit jaar mocht vieren. En dat is het feit dat 30 jaar geleden onze Kring het initiatief nam tot het uitgeven van de eerste Kadastrale Atlas van Rozendaal. Hieruit ontstond in 1983 de Werkgroep Kadastrale Atlas van Gelderland. Voor en na dat jaar zijn van verscheidene Gelderse gemeenten dergelijk atlassen gemaakt en het initiatief van onze Kring heeft uiteindelijk tot gevolg gehad, dat thans in vrijwel het gehele land aan dergelijke atlassen wordt gewerkt.
Een dubbel jubileum dus!

Het is een goede gewoonte de jubilaris daarbij geluk te wensen, gepaard gaande met de aanbieding van een passend cadeau, al of niet aan de hand van een verlanglijst. Bovenaan op die verlanglijst staat de behoefte, de genoegens van de activiteiten aan een grotere groep belangstellenden te kunnen aanbieden. Onder het motto: *Ieder lid een nieuw lid* is een wervingskaart bijgesloten, waarop ieder lid zijn cadeau, in de vorm van een nieuw lid, kan aanmelden en inzenden. Dat het een waardig jubileumgeschenk mag worden!

Bestuur en redactie wensen u allen prettige Kerstdagen, een fijne jaarwisseling en een gezegend 1995 en dat een deel van uw zegen op de Kring mag neerdalen.

J.B.

HET APELDOORNS KANAAL MET DE DRIETRAPSSLUIS BIJ DIEREN

door ir. D. Vreugdenhil

Een oud kanaal

Het leek de moeite waard in dit blad eens aandacht te besteden aan het Apeldoorns kanaal, dat bij Dieren en Hattem met de IJssel is verbonden door middel van schutsluizen. Veel lezers zullen dit kanaal kennen als een oude vaarweg, welke zijn tijd heeft gehad.

In dit artikel zullen eerst enige waterstaatkundige en historische bijzonderheden van het kanaal worden vermeld; daarna zal de drietrapssluis bij Dieren worden besproken. Het bleek wenselijk enkele waterstaatstermen toe te lichten (1).

Het kanaal werd in de vorige eeuw in twee gedeelten aangelegd.

Het noordelijk deel Apeldoorn-Hattem, lang 32 km, kwam als Griftkanaal tot stand in de jaren 1825-1829. Het ontleende zijn naam aan de Grift, een natuurlijk riviertje. Het zuidelijk deel Apeldoorn-Dieren, lang 23 km, werd aangelegd in de jaren 1858-1865, en opengesteld in 1869, veertig jaar later dus dan het eerste gedeelte.

Het Griftkanaal dateert uit een periode waarin de kanalenaanleg in Nederland een hausse beleefde. Koning Willem I wilde daarmee handel en industrie bevorderen.

Betekenis van het kanaal

Met het Griftkanaal werd Apeldoorn op 13 april 1829 "uit zijn isolement verlost" zoals de Nieuwe Apeldoornsche Courant honderd jaar later schreef. De regio Apeldoorn kreeg daarmee een waterverbinding met de grote rivieren. Er ontstonden nieuwe perspectieven voor het bedrijfsleven. Via het kanaal konden grondstoffen en produkten van de Veluwse papierindustrie worden vervoerd, alsmede turf, kolen, bouwmaterialen en granen.

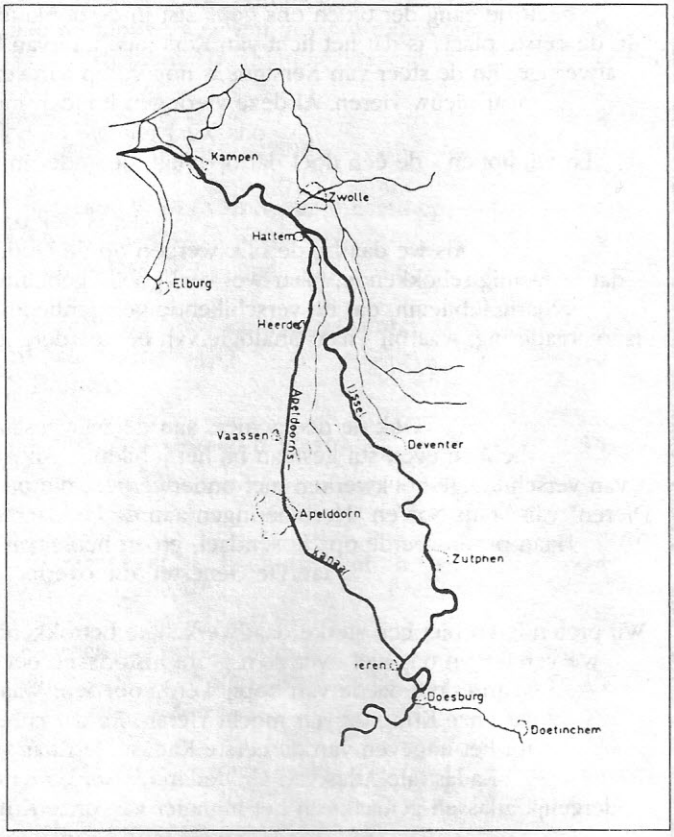

Tracé van het Apeldoorns kanaal.
(ontleend aan Inleiding tot de Waterbouwkunde door Ir. W.H.J. Hol)

(1) Waterstaatstermen

In de tekst van dit artikel komen enkele waterstaatstermen voor, welke hierna worden toegelicht.

Verval van een sluis:
verschil in waterstanden boven en beneden de sluis.

Kanaalpand:
kanaalvak tussen twee sluizen of tussen een sluis en een rivier.

Sluishoofd:
deel van het sluisgebouw met sluisdeuren.

Bovenhoofd en benedenhoofd van een sluis:
sluishoofden aan de zijde van de hoge, respectievelijk van de lage waterstand.

Tussenhoofd:
sluishoofd, waarmee men de sluiskolk kan verkleinen.

Langs het kanaal werden in de loop der jaren diverse bedrijven gevestigd en er ontstonden beurtvaartdiensten. Het kanaal is van groot sociaal-economisch belang geweest voor de oostelijke Veluwezoom. Na 1955 liep de scheepvaart echter terug en ging de economische functie van het kanaal verloren door de ontwikkeling van het wegvervoer en ook door verbetering van de waterdiepte op de IJssel.
Het kanaal had nog een andere functie, die van zogenaamd "lateraal kanaal" parallel aan de IJssel. Bij lage en hoge rivierstanden was de IJssel zeer moeilijk te bevaren wegens onvoldoende vaardiepte respectievelijk sterke stroom. De alternatieve Noord-Zuidroute via het kanaal was dan aantrekkelijk, mede door de boombeplanting langs het kanaal, welke bescherming bood tegen wind en zon (in een tijd van gejaagde schepen).
Bovendien was het 55 km lange kanaal ook korter dan het 66 km lange IJsselgedeelte tussen dezelfde begin- en eindpunten bij Dieren en Hattem. De kanaalvaart werd wel gehinderd door de talrijke sluizen en bruggen.

Kanaaltracé

Bij de tracékeuze voor het kanaal moest rekening worden gehouden met voor Nederland grote hoogteverschillen in het terrein. Het leek voor de hand te liggen voor het gedeelte Apeldoorn-Hattem de Grift te benutten als vaarweg. Van Heerde tot Hattem (12 km) werd dat inderdaad gedaan.
Voor het gedeelte Apeldoorn-Heerde (20 km) werd evenwel ten oosten van de Grift een kanaal gegraven, in verband met de gevestigde belangen van een aantal langs dat riviertje gelegen watermolens. Deze energiebronnen van de Veluwse industrie hadden oude rechten op stromend water.
Over de tracékeuze voor het kanaalgedeelte Apeldoorn-Dieren is later nogal wat te doen geweest. Stieltjes, lid van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (het K.I.v.I), bemoeide er zich intensief mee. Het kanaal moest zijns inziens de functie krijgen van lateraal IJsselkanaal en niet van lokaal kanaal.
In de Tweede Kamer werd het algemeen belang van het kanaal vastgesteld en niet enkel het lokaal belang, zodat Stieltjes op dat punt succes had. Met het tracé en met de sluisafmetingen had hij dat minder. Blijkens de notulen van het K.I.v.I. gingen de activiteiten van Stieltjes zover, dat hij in 1858 op eigen kosten een ontwerp voor het kanaaltracé maakte, van de IJsselkop tot ten noorden van Apeldoorn en daarlangs een waterpassing liet maken. Met moet daarbij bedenken dat de terreinhoogten in dit gebied toen nog slecht bekend waren.

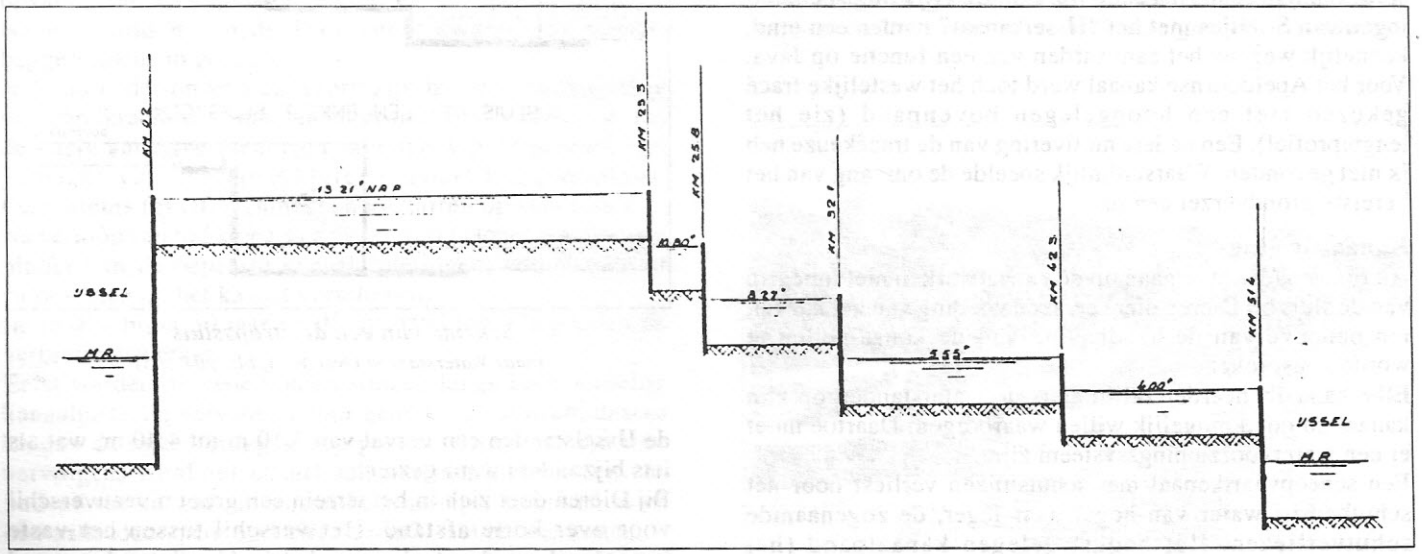

Lengteprofiel van het kanaal, met aansluiting aan de IJssel.
(links bij Dieren, rechts bij Hattem)

Stieltjes bepleitte een meer oostelijk gelegen kanaal-tracé met een circa 5 m lagere ligging van het kanaal en een verval bij Dieren van 3 á 4 m in plaats van 8 á 9 m. Dat zou een minder kostbare sluis bij Dieren hebben betekend. Dit idee

Goed onderhouden sprengenbeek in de omgeving van Apeldoorn.

spreekt mij in eerste instantie wel aan. De vrijwillige bemoeiïngen van Stieltjes met het "IJsselkanaal" namen een eind, kennelijk wegens het aanvaarden van een functie op Java. Voor het Apeldoornse kanaal werd toch het westelijke tracé gekozen met een hooggelegen bovenpand (zie het lengteprofiel). Een nadere motivering van de tracékeuze heb ik niet gevonden. Waarschijnlijk speelde de omvang van het vereiste grondverzet een rol.

Kanaalvoeding

Alvorens nader in te gaan op de kanaalwerken met inbegrip van de sluis bij Dieren dient eerst de voeding van het kanaal, ten behoeve van de handhaving van de kanaalpeilen te worden besproken.

Elke kanaalbeheerder zal immers de waterstanden op zijn kanaal zo goed mogelijk willen waarborgen. Daartoe moet er een watervoorzieningssysteem zijn.

Een scheepvaartkanaal met schutsluizen verliest door het schutbedrijf water van hoger naar lager, de zogenaamde schutverliezen. Het hoogst gelegen kanaalpand (het bovenpand) moet met water worden gevoed. Bij het Apeldoorns kanaal wordt het water uit beken en sprengen op de Veluwerand daarvoor benut.

Belangrijke sprengen liggen bij Beekbergen en Loenen. Op den duur bleek een aanvullende watervoorziening voor het kanaal noodzakelijk. Daartoe werd in 1924 bij de sluis te Dieren een elektrische bemalingsinstallatie gebouwd.

In 1943 moesten de zuigbuizen daarvan worden verlengd wegens de daling der rivierstanden. Later werd er nog een hulpgemaal gebouwd. De voeding van het kanaal ten behoeve van de handhaving van de kanaalpeilen is een onderwerp geweest van veel discussie, onder andere in het K.I.v.I.

Lengteprofiel en vervallen

Het lengteprofiel van het kanaal vertoont een vrij lang bovenpand (23 km) met van Apeldoorn naar Hattem een geleidelijke niveaudaling door middel van vijf schutsluizen. Vier sluizen hebben vervallen van circa 1,50 m tot circa 2,70 m (NB: 3 m werd toen veelal als grens aangehouden). De vijfde (Hezenberger-)sluis bij Hattem had afhankelijk van

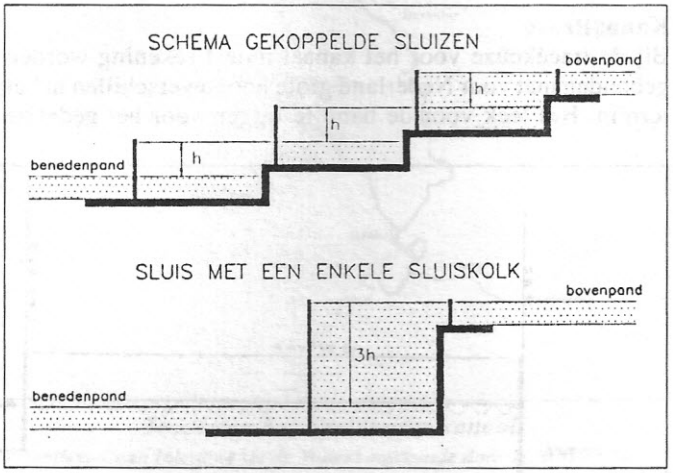

Schema van een drietrapssluis.
(naar Waterstaat in Overijssel, blz. 104-105)

de IJsselstanden een verval van 3,10 m tot 4,40 m, wat als iets bijzonders werd gezien.

Bij Dieren doet zich in het terrein een groot niveauverschil voor over korte afstand. Het verschil tussen het vaste kanaalpeil en de sterk wisselende IJsselstanden werd overwonnen door een "trap" van achter elkaar gekoppelde sluizen te bouwen, in dit geval een drietrapssluis. Daarbij

ontstonden vervallen van 7,20 m bij middelbare rivierstanden (MR) tot 10,40 m bij laagste laagwaterstanden (LLW).
De ontwikkeling van sluizen met grote vervallen ging in Nederland in de jaren twintig en dertig van deze eeuw door met de bouw van sluizen in Limburg bij Panheel (verval 8,10 m), bij Born (verval 11,35 m) en bij Maasbracht (verval oorspronkelijk 7,45 m, later vergroot tot 12,25 m).
Elders in de wereld zijn in de laatste halve eeuw inmiddels sluizen met veel grotere vervallen gebouwd, in aanbouw of op de tekenplank.

Dwarsprofiel en kanaalverruiming.
Van de kanaalafmetingen moet men zich geen al te grote voorstellingen maken, zij waren bescheiden.
Het Griftkanaal had aanvankelijk een natte doorsnede van circa 15 m2 bij een bodembreedte van 6 m en een diepte van 1,6 m. Het kanaal was bevaarbaar voor schepen van 40 á 50 ton. Het werd gegraven met handkracht zoals dat tot het midden van de 19de eeuw gebruikelijk was. Uit vergelijkbare grote grondwerken is bekend, dat een grondwerker in die tijd in 10 uur (één werkdag) 6 tot 10 m3 grond in kruiwagens kon laden. Een ploeg grondwerkers bestond dikwijls uit een gelijk aantal laders en kruiers. Grote waterbouwkundige werken werden door de inzet van duizenden grondwerkers - opvallend snel - uitgevoerd.
Na het midden van de 19de eeuw kwamen er stoombaggermolens in gebruik.
Het zou nader onderzoek waard zijn hoe de omschakeling van handkracht naar machinaal grondwerk is verlopen. Bij de latere kanaalverbredingen zal ongetwijfeld gebruik zijn gemaakt van stoomwerktuigen, zoals baggermolens, excavateurs (graafmachines) en kipkarren op smalspoor.
Na verloop van tijd kreeg de scheepvaart in toenemende mate hinder van de beperkte kanaalafmetingen, vooral toen er stoomboten op het kanaal verschenen.
In 1878 - bijna 50 jaar na de openstelling - begonnen de verbredingswerken.
Eerst werden de oude houten sluizen langs het noordelijk kanaalgedeelte vervangen door gemetselde sluizen, daarna kregen de ophaalbruggen een grotere doorvaartwijdte en vervolgens werd het kanaal zelf verruimd. Het kreeg een bodembreedte van 12 m, een bodemdiepte van 2.10 m en een natte doorsnede van circa 33 m2. Het gehele kanaal is tweemaal verruimd.
De fasering daarvan is mij uit de geraadpleegde literatuur niet geheel duidelijk. Na de verruimingen was het kanaal bevaarbaar voor schepen van 200 ton.
Plannen voor een verruiming tot klasse II-vaarweg (600 tonschepen) zijn niet meer uitgevoerd, behoudens de bouw van een nieuwe schutsluis bij Dieren.

Kanaalbeplanting
Uit een studie van E. Odinot blijkt er een zware beplanting langs het kanaal te zijn aangelegd. Langs de verkeersweg werden twee rijen bomen geplant en langs het jaagpad één rij. Het waren in hoofdzaak Amerikaanse eiken. Zij dienden als beschutting tegen wind en zon en ze waren belangrijk voor de houtproduktie. Deze lintbeplanting is markant in het landschap. De kanaalbeplanting heeft nu vooral een recreatieve en landschappelijke waarde.
Langs de sprengen werden grove dennen geplant voor mijnhoutproduktie.

Bruggen
Over het 55 km lange kanaal lagen 40 beweegbare bruggen voor gewoon verkeer (ophaalbruggen en vlotbruggen) en twee beweegbare spoorbruggen (draaibruggen). Na de sluiting van het kanaal voor de scheepvaart zijn er een aantal door lage vaste bruggen of door dammen vervangen.
Een interessante bestuurlijke bijzonderheid vormt de subsidieverlening van Koning Willem III voor de bouw van twee van de 20 bruggen over het kanaalgedeelte Apeldoorn-

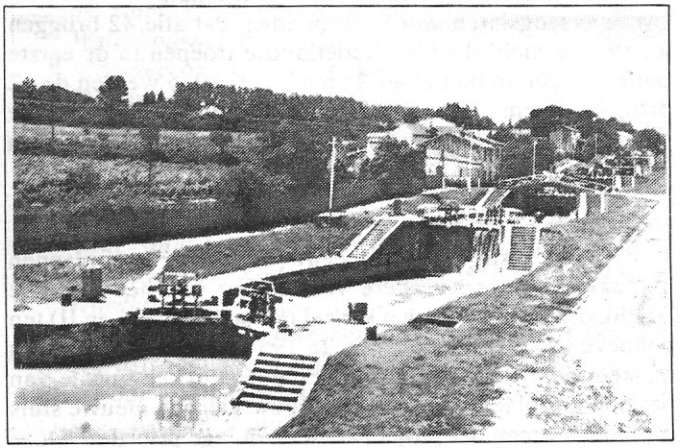

Sluizentrap met 9 sluizen in het Canal du Midi.
(Bézièr, Zuid-Frankrijk)

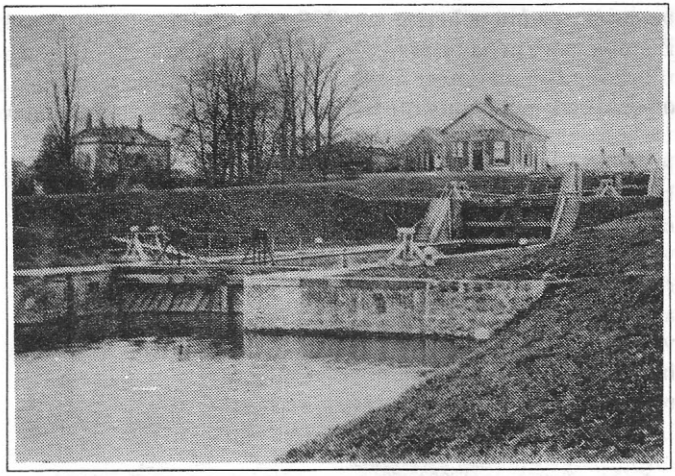

Voormalige drietrapssluis bij Dieren. Gezicht op de sluiskolken met op de achtergrond de IJssel.

Dieren. Het aantal en de plaats van deze kanaalbruggen moesten door de minister van Binnenlandse Zaken worden vastgesteld, in overleg met Gedeputeerde Staten van Gelderland.
Laatstgenoemden konden het echter niet eens worden met de hoofdambtenaren van de Waterstaat. Het probleem werd voorgelegd aan de Koning, die het op een heel aparte manier oploste; hij nam de kosten (f 4.990) voor zijn rekening en liet kennelijk in het midden wie er gelijk had.
Uit de oorlogsjaren valt te vermelden, dat alle 42 bruggen werden vernield door de Nederlandse troepen in de eerste oorlogsdagen in mei 1940. In april-mei 1945 werden de 42 bruggen nogmaals vernield door terugtrekkende Duitse troepen. Alle bruggen moesten dus tweemaal worden hersteld.

Verruimen of sluiten?
In de jaren zestig van deze eeuw werden er nog plannen gemaakt voor een verdere verruiming van het gedeelte Apeldoorn-Dieren van het kanaal (kanaalpanden I en II) ten behoeve van 600 ton-schepen. In 1954 nam de minister van Verkeer en Waterstaat een principe-besluit ten gunste van het 600 ton-plan. Behoudens de bouw van een nieuwe sluis bij Dieren kreeg het project echter een lage prioriteit. Deze nieuwe sluis werd gebouwd in de jaren 1957 en 1958 wegens ouderdom en bouwvalligheid van de oude sluis.
Later werden er door de Rijkswaterstaat hernieuwde studies verricht over het nut van een kanaal-verruiming. Op grond van economische merites, vervoers-prognoses, het slechte rentabiliteits-perspectief en planologische gezichtspunten werd aanbevolen een verdere verbetering van het kanaal achterwege te laten en het te sluiten voor de scheepvaart.
Het kanaal kon als watergang met een waterhuishoudkundige functie worden gehandhaafd.
Van de reacties van de betrokken gemeenten kan worden vermeld, dat het gemeentebestuur van Rheden vele voordelen in een eventuele sluiting zag.
Na advisering door de Raad van de Waterstaat werd het kanaal als volgt gefaseerd gesloten:

- in 1962 het gedeelte Koudhoornse sluis bij Apeldoorn tot Berghuizer papierfabriek bij Hattem;
- in 1971 het gedeelte Koudhoornse sluis tot Apeldoornse sluis (2e pand) bij Apeldoorn;
- in 1972 het gedeelte Apeldoornse sluis tot Dieren (1e pand);
- in 1982 het gedeelte Berghuizer papierfabriek tot Hattem.

Gekoppelde sluizen
Sluizen met meerdere sluistrappen komen in ons vlakke land weinig voor. Zij werden in het buitenland gebouwd om grote

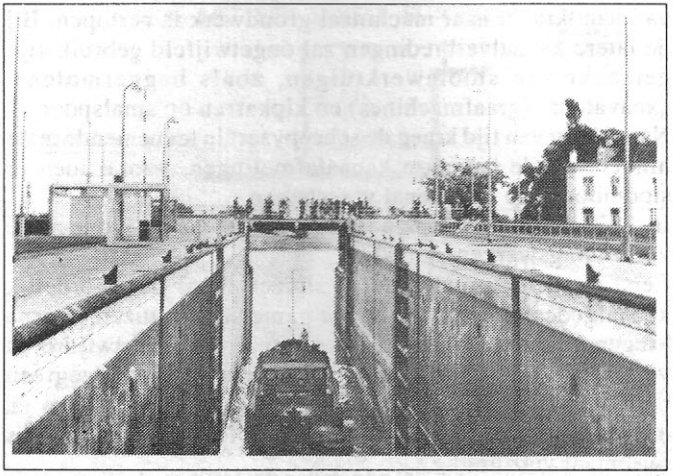

Nieuwe schutsluis bij Dieren.
(sinds 1972 buiten gebruik voor de scheepvaart)

hoogteverschillen te overwinnen en ter besparing op dikwijls beperkt beschikbaar schutwater. Toch werden er in Nederland ook gekoppelde sluizen gebouwd, met meerdere schutkolken trapsgewijs achter elkaar. Het is waarschijnlijk niet zo bekend, dat er in ons vaarwegennet nog tweetrapssluizen voorkomen.
Allereerst valt de schutsluis bij Rentum in het voor de scheepvaart gesloten kanaal Almelo-Nordhorn te vermelden. Verder is er een nog in gebruik zijnde gekoppelde sluis in het Wilhelminakanaal bij Tilburg.
In het schema voor een drietrapssluis (zie de illustratie) is te zien, dat bij een verval van 3 x h (bijvoorbeeld 3 x 3 m) het schutwaterverlies aanzienlijk minder is dan bij een enkele sluis met dezelfde schutkolkafmetingen.
In de grote tijd van de kanalenaanleg - vóór het spoorwegtijdperk - werden in landen als Engeland en Frankrijk diverse sluizen gebouwd met een aantal trappen. Een zeer fraai voorbeeld ligt bij Béziers in Zuid-Frankrijk in het Canal du Midi. Met een trap van negen sluizen wordt daar een hoogteverschil van 21 m overwonnen.

De kanaalsluizen

In het Griftkanaal werden aanvankelijk eenvoudige houten sluizen gebouwd met schutkolken lang 24 m en breed 4,30 m. Deze werden later vervangen door gemetselde sluizen met ruimere schutkolken van 30 m bij 6 m. Bij Dieren werd een gemetselde drietrapssluis gebouwd met eveneens schutkolken van 30 m bij 6 m (voltooid in 1865).
Bij deze sluis werden de sluishoofden en de sluiskolken gedeeltelijk op houten palen gefundeerd. Het bovenhoofd en de bovenschutkolk werden "op staal" gefundeerd (vakterm voor de oorspronkelijke bodem). Bij de bouw werden moeilijkheden ondervonden door het optreden van zettingen. Nog geen eeuw later is de drietrapssluis vervangen door een moderne sluis van gewapend beton met één sluiskolk met een schutlengte van 75 m, een sluiswijdte van 7,50 m en een tussenhoofd om schutwater te kunnen sparen (sluisbouw in 1957 en 1958). Deze sluis heeft een verval van circa 10,50 m. De bouw van de nieuwe sluis was zoals eerder vermeld nodig wegens bouwvalligheid van de oude sluis en wegens de te hoge drempelligging van die sluis, ontstaan door daling van de bodem van de IJssel. In 1978 is de oude schutsluis gedeeltelijk gesloopt en is er 300 m3 slooppuin gestort in de laagste kolken van de oude sluis.
Met de afbraak van de negentiende-eeuwse drietrapssluis bij Dieren is een hoogst interessant technisch en waterstaatkundig monument verloren gegaan. Deze sluis is in ons land de enige in zijn soort geweest. Onder de grond moeten nog restanten van sluismuren en funderingen aanwezig zijn. Boven de grond is er voor passanten weinig meer te zien dat aan de oude toestand herinnert.
Misschien ligt hier na het jaar 2000 een taak voor dan levende historici, met interesse voor de industriële archeologie van de 19de eeuw.

Geraadpleegde literatuur

* *Nota's van de Rijkswaterstaat*
- *Inventarisatie gegevens Apeldoornsch Kanaal. Arnhem, november 1978.*
- *Nota sluiting voor de scheepvaart van het Apeldoornsch kanaal, gedeelte Dieren-Apeldoorn-Zutphen, december 1969.*
- *Geschiedenis van het Apeldoornsch Kanaal. Beschrijving van het Apeldoornsch Kanaal.*
* *Wegwijzers voor de Binnenscheepvaart 1939, 1958 en 1991.*
* *Algemeen verslag en notulen van het K.I.v.I.*
- *Bijlage 23. Nota over het Kanaal van Apeldoorn naar Dieren, door A.J. Brevet, 13 mei 1865.*
- *Mededelingen over het kanaal van Apeldoorn naar Dieren, door T.J. Stieltjes.*
* *Nieuwe Apeldoornsche Courant van 12 april 1929. "1829. Het Apeldoorn-Hattemsche Kanaal 1929".*
* *De geschiedenis van het Apeldoornsch Kanaal tijdens de oorlog en kort daarna, door Van Dalen in Waterbouwkundig Tijdschrift "OTAR", februari 1948.*
* *Afstudeeropdracht "Apeldoornsch Kanaal" door E. Odinot, 1 juni 1977. Rijks Hogere School voor Tuin- en Landschapsinrichting te Boskoop.*
* *Leerboek "Waterbouwkunde" door Henket, Schols en Telders. Eerste deel, afdeling II "Sluizen", 1891 en 1896. Plaat 28: Gekoppelde Sluis te Dieren.*
* *Waterstaat in Overijssel. Provincie Overijssel 1983, blz. 104-105: Gekoppelde sluis in Kanaal Almelo-Nordhorn.*
* *Waterstaatswerken verkend. Rijkswaterstaat 1993. Infrastructuur van Rijkswaterstaat in overdracht, blz. 62-65: Apeldoorns Kanaal.*

NOG EEN JUBILEUM

door J.F. van Oosten Slingeland

Dit jaar vierde de Oudheidkundige Kring zijn veertig jarig bestaan. Wij genoten van een interessante lezing en een aansluitende excursie naar de Dom in Xanten.
Behalve zijn ontstaan mag de Kring dit jaar gedenken, dat dertig jaar geleden zijn eerste kadastrale atlas het licht zag. Met deze atlas van Rozendaal beleefde de Kring een primeur. In de daarop volgende vijf jaar verschenen allengs de kadastrale atlassen van Velp, Rheden en Dieren.
Toen viel er een grote stilte, tot de Vereniging Gelre in 1983 de Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland installeerde. Deze boreling werd zeer spoedig, namelijk reeds in 1986, een zelfstandige stichting. In die werkgroep kwamen, in wisselend aantal en samenstelling, veel vrijwilligers samen, met het doel te komen tot het uitgeven van een kadastrale atlas voor iedere Gelderse gemeente. Daartoe moet veel schrijf-, type-, en tekenwerk worden verricht. Maar het resultaat is, dat inmiddels alle gegevens voor dit werk beschikbaar zijn, dat bijna de helft van alle kadastrale kaarten - in totaal ruim 2500 in Gelderland - zijn overgetekend en dat verschenen zijn de kadastrale atlassen van Arnhem, Oosterbeek, Doorwerth, Renkum, Wageningen, Bennekom, Lunteren, Scherpenzeel, Nijkerk, Putten, Vaassen, Brummen, Hall en Rozendaal.
De lezer zal begrijpen, dat het een bijzonder moment was, toen in 1989, vijfentwintig jaar na de eerste verschijning, de voorzitter van de Werkgroep een tweede, sterk verbeterde uitgave van Rozendaal anno 1832 aan de burgemeester van die gemeente kon aanbieden.
Niet alleen van de Veluwse gemeenten zijn kadastrale atlassen verschenen. In de bibliotheek prijken ook de atlassen van Zutphen, Gorssel, Almen, Kring van Dorth, Steenderen, Doesburg, Wehl en Elden. Inmiddels zijn er verschillende atlassen van gemeenten in het rivierengebied in gevorderde staat van voorbereiding.
Het historische belang van dit werk is ook in andere provincies ingezien en provinciale zuster-instellingen zijn actief in Friesland, Drenthe, Zeeland, Noord- en Zuid-Holland. Het voert te ver, alle uitgaven hier te noemen, maar het zijn er verscheidene tussen Hulst en Harlingen.

Veel informatie.....

Waarom heeft het initiatief van onze Kring zo'n vlucht kunnen nemen? Wie regionale geschiedenis wil beoefenen greep en grijpt naar de provinciale kadastrale gegevens, verschenen in - pakweg - het eerste kwartaal van de 19de eeuw. Nederland was toen een eenheidsstaat geworden en de meter onze nationale lengtemaat. In die jaren is een toestand vastgelegd, waarin de heidevelden onafzienbaar waren, de steden nog klein en in verschillende gevallen nog door vestinggrachten omgeven en kanalen noch spoorwegen het land doorkruisten. De snelste manier van een mens zich te verplaatsen was zijn paard tot galop aan te zetten!
In die jaren leefden onze (bet-)overgrootoouders en menigeen zal het woonhuis der voorvaderen op de kadastrale atlas terugvinden, compleet met grootte, belastbaar inkomen en belendingen. Daarom azen genealogen op deze gegevens en niet alleen zij; ook agronomen, sociaal- en historisch-geografen, architecten, molinologen en castellologen: ja, veel ogen zien naar dit werk.

....maar ook nog veel werk

Naar ons eigen werkgebied terugkerend, de actuele situatie is, dat een herdruk van Velp in voorbereiding is. Later zullen Rheden en Dieren volgen.
Voor deze publicaties en andere kadastrale atlassen in deze provincie kan de werkgroep nog goed vrijwillige hulp gebruiken. Gegevens moeten in een computer worden ingevoerd, lijsten worden gecontroleerd, kaarten worden getekend, kortom er is nog veel werk te doen. Veel van dit werk kan thuis gebeuren, maar b.v. het controlewerk moet bij de bron, dat wil zeggen op het kadasterkantoor in Arnhem geschieden. Daar komt iedere dinsdag een groepje mensen voor dit doel samen.
In de Dierense Toren is een leeskamer ingericht. Daar kunnen geïnteresseerden inzage krijgen in de reeds verzamelde, maar nog niet gepubliceerde gegevens en kaarten.
Het zou verheugend zijn als er meer leden van onze Oudheidkundige Kring bereid zouden zijn enige tijd aan dit werk deel te nemen. Het postadres is:

Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland,
Lovinklaan 6,
6821 HX te Arnhem.

Overigens, schrijver dezes verschaft ook gaarne nadere inlichtingen via telefoon 08309 - 52026.

OPGESTANE BARON VAN SPAEN PRESENT OP MONUMENTENDAG

door H.M. Bosland

Op de nationale "Open Monumentendag" van 10 september j.l. was, als onderdeel van het Rhedense monumentenprogramma, ook de Velpse Oude Jan geopend. Onder meer kon daar de - door verplaatsing van het orgel - vrij gekomen gerestaureerde muurschildering met de oude tekst der nog veel oudere Tien Geboden bewonderd worden.
Hier had ook de presentatie plaats van de - door Andries Klein Lenderink samengestelde - "Baron van Spaen-wandeling". Een fraai uitgevoerd - bij de VVV tegen betaling van f 3.50 verkrijgbaar - vouwblad licht uitvoerig de ongeveer twee en een half uur durende wandeling toe, die over een negental kilometers door de dreven van Biljoen en Beekhuizen voert. Eertijds was dit het domein van de begaafde Johan Frederik Willem baron van Spaen (1746 - 1827). Deze had in het door hem geschapen "stemmingslandschap" - waarvoor hij in het buitenland op een "Grand Tour" ideeën had opgedaan - bordjes met dichtregels van klassieken en auteurs uit zijn tijd geplaatst. "Ze waren geen lang leven beschoren" meldt de - overigens verder gave - vouwbladtekst taalkundig foutief.
Het aardige van de tekst is dat baron van Spaen ons zelf lijkt toe te spreken ("Loop met mij mee op een wandeling door mijn "Geldersch Arcadië", mijn eigen paradijs.") Het relaas van Van Spaen wordt afgewisseld met citaten o.a. van Arnhemse en Velpse Elisabeth Maria Post (wat erg bondig aangeduid met "M.E. Post"). Tot veler verrassing had de oude baron zijn laatste rustplaats aan de Reinaldstraat even verlaten om in persona het eerste exemplaar van de wandeling uit handen van "schepen" H. Alberse in ontvangst te nemen.
Gestoken in een mooi oud, door een driekante steek gekroond costuum, gaf Van Spaen, in de gestalte en door de mond van de heer J.H.Bolink, een aantal door deze in fraai gedichte "Poëtische Spaanders" ten beste, waaraan we het volgende ontlenen.

Geen sterv'ling was het ooit gegeven
- al is dit nochtans ieders wens -
te keren uit het vroeger leven.
Ziehier dus een bevoorrecht mens.
.....
Ik wilde gaarne weer eens toeven
op 't schoon Biljoen, dat heerlijk steen.
De sfeer op Heerikhuizen proeven;
geliefde paden weer betreên.
De "Grand Tour", maar ook and're reizen
heb ik gemaakt en leerde veel.
Ik deed een lusthof hier verrijzen;
Arcadië werd ieders deel.
De wandelpaden, boompartijen,
een waterval nog bovendien.

Zo'n land om heerlijk te vermeien,
gelijke had men nooit gezien.
De dichtkunst leerde ik beminnen,
maar de Historie evenzeer
en wil mij thans eens gaan bezinnen
op 't bont gebeuren van weleer.
.....
Laat - als Merlijn - mij wat verwijlen
bij ridderschap en troubadour,
bij drakenschip met rode zeilen,
bij pelgrim en bij vrije boer.
Hoog in mijn vaandel stond geschreven:
liefde voor mens en de natuur.
't Gaf zin aan mijn baronnenleven,
tot in mijn allerlaatste uur.
De liefde deed mijn leven bloeien,

'k vond zonder liefde geen gewin.
De ziel der mensen kan niet groeien,
brengt men er niet de liefde in.
.....
Ik breng hier hulde aan een vrouwe
die mijn Biljoen in ere houdt.
Mevrouw, gij zijt mijn geest getrouwe
als houdster van 't "Biljoener Woud"!
.....
Ik wist uit liefde ook te hand'len
op 't stuk van dit gewild vermaak.
Hoe heerlijk is het hier te wand'len
met "hupse" joffer; schalkse snaak!
Trekt aan uw welgevormde kuiten!
De paden op! De lanen in!
Het voog'lenheir dat wacht u buiten.
Elk bekje zingt naar zijne zin!

WANDELEN OP ROZENDAAL LANGS SPOREN UIT HET VERLEDEN (III)

door J. Baltjes

Langs Rozendaal's westgrens

Onze tocht langs Rozendaal's grenzen bracht ons de vorige keer via de in 1953 vervallen grenslijn over de Paasberg en de Geitenkamp tot de kruising van de Schelmseweg met de A12. Dit is ook het punt, waar de huidige grenslijn, die langs de autoweg loopt, samen komt met de oude. Ten behoeve van de aanleg van het viaduct en om de Schelmseweg wat vloeiender te laten verlopen is het viaduct iets meer naar het zuiden aangelegd dan de plaats waar de weg vroeger liep. Het tracé van de oude weg is nog goed te herkennen aan de doorgaande bomenrij aan de noordzijde van de weg. Vervolgens slingerde hij zich als een rustiek weggetje met verschillende bochten tussen de korenvelden naar de toen nog gelijkvloerse kruising met de Apeldoornseweg. Het vroegere bochtige verloop is nog enigszins te reconstrueren aan de hand van de oude boompartijen aan de huidige weg, waarlangs en waar tussen door hij zijn weg koos.

Wie de moeite neemt, de grenzen van Rozendaal op een kaart te volgen, zal tot de conclusie komen, dat het bij de autoweg thans wat afbuigende deel van de Schelmseweg, evenals de autoweg zelf, buiten de gemeente Rozendaal is komen te liggen. De grenslijn buigt zich in de vorm van een toeter naar binnen.

Ter plaatse komt dit tot uitdrukking in een tweetal betonnen palen in de berm van het fietspad op ca 200 meter vanaf het viaduct. De buitenste is een grenspaal, die door souvenierjagers van zijn merktekens is ontdaan. Daarnaast staat er één met de ingegoten merktekens RG. Op die plaats loopt de grenslijn dwars over de weg. Vroeger stond ook in de andere buitenberm een RG-paal. Wie geluk heeft vindt daar nog de losse paalkop, afgebroken, precies op de plaats tot waar hij in de bodem was ingegraven.

We gaan onze weg nog niet direct vervolgen maar we gaan eerst even om ons heen kijken. Achter ons, dat wil zeggen de richting waar we de vorige keer vandaan kwamen, zien we nog een restant van de vroeger zo imposante Ringallee, de allee met een lengte van ongeveer 30 km, die het gehele Rozendaalse gebied omsloot. Langs die allee had men op plaatsen, waar de grondslag daarvoor geschikt was, beuken geplant. Waar de bodem niet in staat was beuken te dragen waren dat berken. Van beide zijn nog enkele stukken bewaard gebleven. Exponenten van die beukenlanen vormen het thans helaas tot "De Del" omgedoopte deel tussen de gelijknamige woonwijk en de autoweg, het stuk waar wij nu het zicht op hebben en een laan tussen de Koningsweg en de Eerbeekseweg. Hoe lang die stukken nog hun waardigheid aan ons zullen tonen valt niet te zeggen, maar wel dat hun ouderdom zich duidelijk gaat manifesteren. Dat ze een bij die ouderdom behorende eerbied mogen genieten. Een identiek stuk was enkele jaren geleden nog de laan - ook thans nog Ringallee geheten - tussen de bewoonde delen van Velp en Rozendaal. Hier moesten de bijl en de kettingzaag worden gehanteerd om de veiligheid van het intensieve verkeer te kunnen garanderen. Gehoopt mag worden dat de nieuwe inplant aldaar dezelfde allure mag verwerven.

Maar nu weer terug naar het viaduct. Naar het westen zien we welk een groot brok is weggegraven uit het door de oerkrachten van het landijs opgestuwde gebied. Dat gebeurde om het verkeer een comfortabele doorgang te bieden. Maandenlang hebben hier in de late jaren vijftig van deze eeuw zware vrachtwagens, vaak tot hun assen door zand en modder slepend, zand vervoerd van deze doorgraving naar

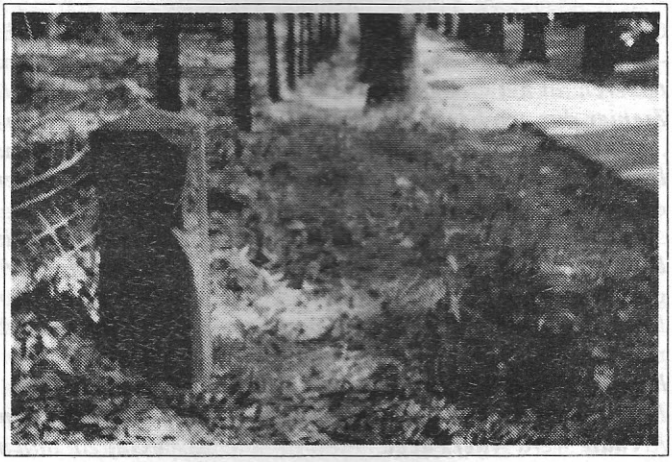

Grenspalen aan de Schelmseweg. De grens ligt bij de rechtse, kleine paal, maar de grotere links is de officiële grenspaal. De afstand wordt verklaard, dat Rozendaal de merktekens van zijn grenslijn altijd "drie voeten Rijnlandsch" binnen de grens plaatste. (foto van de auteur)

het Velperbroek voor de ophoging van de weg en het verkeersplein.

De verloedering heeft toegeslagen

Het stemt beslist niet vrolijk te zien op welke wijze de huidige mens met zijn vrijwel onbeperkte mogelijkheden van vernuft en techniek een, wie weet hoeveel eeuwen geleden, door ontzaglijke natuurkrachten gevormd gebied heeft verminkt en daarmee nog steeds door gaat. Een troost mag zijn, dat de zo juist gesignaleerde verminking in ieder geval de verwerving betekende van een onmisbaar element ten behoeve van de voor onze samenleving zo noodzakelijke mobiliteit. De realiteit van de veel gehoorde opmerking, dat dergelijk ingrepen thans veel meer weerstand zouden ontmoeten, gaat geheel verloren in de aanblik van de ongeveer drie kilometer, die we nog voor de boeg hebben. In ieder geval is er in het voorgaande, naast verlies, nog sprake van winst al zal niet ieder daar eenzelfde invulling aan geven. Geheel anders ligt dit op de weg voor ons. Daar hebben uiteenlopende krachten, op de meest onzinnige wijze, hun uiterste best gedaan voor een totale verloedering en vernietiging van de eens zo trotse Ringallee.

De Baggermolen

Wat we thans niet meer zien is de hoogspannings-leiding, die gedurende een aantal decennia van Terlet tot aan de Schelmseweg precies lang de Ringallee liep. Omdat volgens de vroegere, en ook thans nog gehanteerde inzichten een hoogspannings-leiding zich niet verdraagt met daaronder groeiend opgaand bos, manifesteert dit gedeelte van de Ringallee zich als een brede kale doorgang met hier en daar een ongecontroleerde onderbegroeiïng. Het eerste gedeelte is bovendien jarenlang gebruikt als cross-terrein voor stoere jongens met motoren. De betrokken jongelui hebben zich niet tevreden gesteld met de mogelijkheden die het terrein zelve bood. Het is verbazingwekkend te zien, welke ingrepen men heeft gepleegd om springschansen op te werpen, terreinverdiepingen te maken, tot zelfs in het grondwater toe, bochtenwerk te creëren enzovoort. Dit kan niet meer worden gerangschikt onder kwajongenswerk. Hier zijn professionele middelen tot groot grondverzet toegepast en het ruwe gebruik heeft aan dit terrein de toepasselijke naam "De Baggermolen" achtergelaten.

Het betreffende gebied ressorteert grotendeels onder de gemeente Arnhem. De Rozendaalse Ringallee is nog niet het slechtst behandeld, maar ook niet geheel ongeschonden

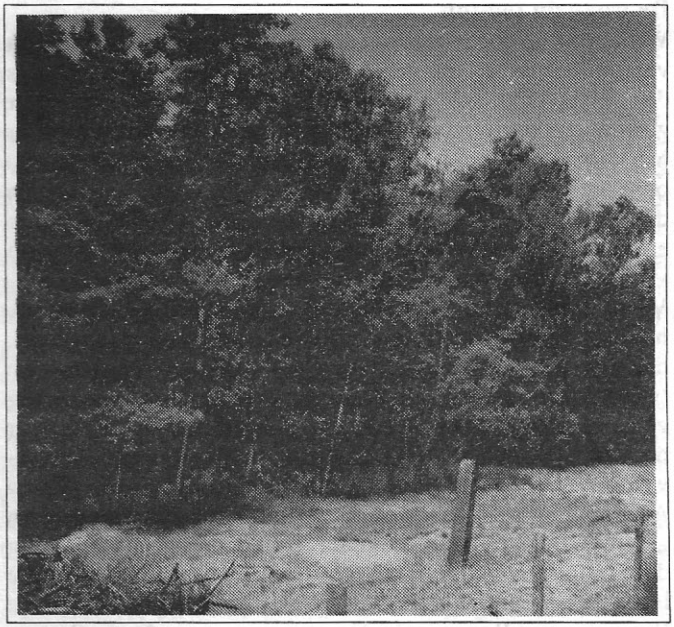

Grenspaal in het Valkenhuizerzand.
(foto van de auteur)

gebleven. Van Arnhemse zijde is tegen deze activiteiten wel verzet gerezen, maar omdat men aldus een gedeelte van "De jeugd van de straat" hield, klonk in dat verzet ook enige tolerantie door. Sinds kort zijn de cross-activiteiten - met achterlating van het desolate terrein - beëindigd. Een deel van de Ringallee is zelfs al weer ingeplant. Als dit niet is bedoeld om de doorgang straks volledig te beletten is dit een hoopvol teken. De op het verdere deel van onze wandeling opgedane ervaringen doen ons echter het ergste vrezen.

Het spreekt vanzelf, dat hier van enige herkenbare elementen van de Ringallee nauwelijks meer sprake kan zijn. In het begin, niet ver van de Schelmseweg, staan nog een paar beuken als onmiskenbare herinnering aan vroegere glorie. Verder vinden we wat berken die we graag ook als zo'n herinnering zouden willen zien, maar waarvoor de zekerheid ontbreekt. Een hek, geplaatst om ongewenste penetratie in het aangrenzende bosgebied tegen te gaan, lijkt ons wat te willekeurig geplaatst om de grenslijn te markeren.

De waanzin ten top

Wij vervolgen onze weg door een doorgang in een hek, dat verschillende beheersgebieden van elkaar scheidt. Het is duidelijk, dat we op deze plaats de al eens eerder gesignaleerde stuifzone, achter de stuwwal betreden, die hier het Valkenhuizerzand wordt genoemd. We vinden links van ons het Stadsbos en rechts het Uileveld, even verder zijn dat respectievelijk de banen van de Rosendaelsche Golfclub en de Zwarte Bulten. Rondom is door bebossing de verstuiving beteugeld, maar hier ter plaatse is ze nog actief. Vermoedelijk heeft de kaalslag, ten behoeve van de hoogspanningsleiding, dat bewerkstelligd. Het is duidelijk, dat dit gedeelte van de Ringallee nooit het karakter van (rij)weg kan hebben gehad. Daarvoor is het terrein te grillig geaccidenteerd. Men spreekt dan ook wel van de "Weg over de Zeven Heuvelen". Maar ook voor dit tracé doet het procesverbaal uit 1818 over de bepaling van de grenzen tussen Arnhem en Rozendaal weer de - ook voor andere gedeelten gehanteerde stereotiepe - uitspraak: "dat de grensscheiding dier beide gemeenten gevormd wordt over haar geheele lengte door een lijn drie voeten Rijnlandsch buiten de Ringallee van Rosendaal". Daaruit mogen we dus besluiten, dat ook hier inderdaad van een Ringallee sprake was.

Als we de top hebben bereikt bevinden we ons op meer dan 90 meter boven N.A.P., één van de hoogste punten van deze omgeving. Naar het noordwesten toe genieten we van een heerlijk uitzicht. Maar reeds bij het beklimmen van die top rolt al de ene verbazing over de andere. Tot op vrij grote hoogte ligt hier, zo ver het oog in onze wandelrichting reikt, het vuil uit bos en hei, het heideplagsel van wie weet waar, opgestapeld. Op die Ringallee, van ouds vol statie en allure, door de klassieke ouderwetse adel gekoesterd, en thans de twee rijen brede stortplaats en voetveeg van onze moderne bosbazen met hun lichtende ideeën.

Op dit hoge punt kijken we nog even rond. Stond hier vroeger niet een grenspaal, een stenen paal van ongeveer twee meter hoog? En dit is toch ook een vast punt in het Rijks Driehoekmeetnet, een stenen paal, die juist boven de grond uitkomt? Niks van dat alles, elk oriëntatiepunt ontbreekt, of het zouden enkele berken moeten zijn, aan de andere kant van het hek, die zodanig in het gelid staan dat zij een restant zouden kunnen vormen van de vroegere markering van de Ringallee. We klimmen boven op de afvalberg en ja, daar staat, iets scheef, een stenen paal. Dat zou de grenspaal kunnen zijn, maar dan is er wel een stuk afgebroken. En de R.D.-paal zou onder de rommel bedolven kunnen zijn.

Het antwoord ligt enkele tientallen meters verderop: een in zeven stukken gebroken hardstenen paal, onmiskenbaar een grenspaal, door barbaren van zijn eervole functie beroofd, in zijn statie geknakt in zeven stukken! De accentuering van de ontreddering, die hier heeft toegeslagen. En dat alles in naam van natuurbehoud!!

Ook dit was eens een grenspaal !
(foto van de auteur)

Na een paar honderd meters is het terrein weer tamelijk vrij van ongerechtigheden, maar de volgende vuilnishoop wenkt reeds. Hier heeft men geen half werk gemaakt,want de hele doorgang ligt bedekt met onregelmatige hopen. Als het de bedoeling is geweest de Ringallee geheel dicht te zetten, dan is men daar aardig in geslaagd.

Veranderingen in terreingesteldheid

Wanneer we even ons oog afwenden van wat destructieve krachten aanrichtten, dan zien we, dat de bodemgesteldheid verandert. De zandheuvels in het naast gelegen bos waren zopas nog van behoorlijk formaat en zeer onregelmatig gevormd. Hier zijn ze minder hoog en in de lage delen vinden we zelfs al grind in de bodem. Dat is daar natuurlijk niet door opstuiven terecht gekomen. En de plaats waar de Ringallee heeft gelegen wordt weer gemarkeerd door enkele bejaarde beuken, die hem vroeger ook al begeleidden en die de tortures overleefden. Zij staren gefronst neer op zo'n mishandeling, vergeefs trachtend nog enige luister te verlenen.

Op het moment, dat we beginnen te hopen dat dit wel alles zal zijn, stuiten we opnieuw op grote afvalhopen. En waar de verloedering eenmaal is begonnen kent zij nauwelijks haar einde.
Even verder vinden we nog meer grind in de bodem en dat zal de volgende honderd meter alleen maar toenemen, een teken dus dat de wijze waarop dit terrein is opgebouwd een heel andere is dan dat, wat wij daarnet passeerden. Aan de rechterkant zien wij een zijweg, die naar de vroegere landbouw-enclave "De Plagdel" leidt. Ter hoogte van die zijweg gekomen merken we, dat voor en achter ons het terrein oploopt. We bevinden ons hier dus in een breed dal en over dat dal is wat aard, vorm en ontstaan betreft nog wel het een en ander te vertellen. Dat geldt ook voor de slenk die straks ons pad over de Ringallee zal kruisen, maar dat verhaal stellen we liever uit tot een volgende wandeling.
Uit het dal, dat wij zo juist signaleerden gaan we verder en dan moeten we vaststellen, dat ook de volgende honderd meters niet aan de mishandeling van de Ringallee zijn ontkomen. En ook als we aan het einde van het terrein van de Golfclub zijn gekomen, waar een beukenlaan in de richting van de Apeldoornseweg loopt, stuiten we weer op onmiskenbare pogingen de doorgang geheel onmogelijk te maken.
Maar dan gloort er hoop, want dan ligt onze oude vriend, recht van lijf en leden, voor ons. Helaas, ook hier bedriegt de schijn. En dan bedoelen we niet in de eerste plaats de zandafgraving van het gedeelte aan onze linkerhand. En ook niet het strooiveld voor crematie-as, een bestemming waartoe het terrein ten noorden van die afgraving, tot aan de Koningsweg, is veroordeeld. Neen, het is weer een andere variant in de aanvallen op de Ringallee.
Daterend van uit de tijd dat dit gebied vanaf de Apeldoornseweg vrij toegankelijk was en daartoe vele mogelijkheden bestonden, heeft men aan de oostzijde van de Allee een greppel gegraven om de ongebreidelde toegang naar het achterliggende gebied te ontmoedigen. Voorts is, weer aan de oostkant, een fietspad aangelegd dat, gezien het gebruik dat ervan wordt gemaakt, in een behoefte voorziet. Ongeveer tezelfder tijd ontstond - weer aan de oostkant daarvan - een zandweg ten behoeve van toegang en onderhoud van bos en hei.
Nadat langs de Apeldoornseweg een hek met enkele, maar voldoende, doorgangen is geplaatst, is de greppel overbodig geworden. Men heeft hem dan ook weer gedempt.... met materiaal van elders, waaronder...ja, u raadt het al: heideplagsel! Aldus is een verhoging, een dijk, ontstaan die de Ringallee visueel en fysiek afsluit van het gebied waartoe hij behoort.
Een tegenligger op het fietspad kijkt ons meewarig na. Hij begrijpt niet waarom wij die zandweg kozen en niet het fietspad. Hij zou ongetwijfeld meer begrip hebben getoond, als hij van het karakter van ons pad en van ons speuren op de hoogte was geweest. Maar veel groter teleurstelling dan de reactie van deze recreant ondergingen wij toen we de Koningsweg naderden. Daar vonden we de doorgang van de Ringallee naar die weg afgesloten; omgeploegd en vol geplant met struiken.
Op dat moment ontvlood ons de moed, deze dag met onze verkenning verder te gaan, vervuld als we waren van vreselijk visioenen. We zagen op onze Ringallee een trekker met een ploeg verschijnen en daarachter een schare struiken plantende werklieden. En we vroegen ons steeds weer af of de betreffende terreinbeheerder nu net zo onbevangen was als de fietser, die we daarnet tegenkwamen. Of is hij werkelijk zo'n cultuurbarbaar, dat hij een aanwezig pad met zo'n historie en achtergrond niet de eer gunt om fietspad en/of ontsluitende zandweg daarop aan te leggen in plaats van het uit het landschap te elimineren?
En we denken ook weer aan het proces-verbaal omtrent de grensvaststelling in 1818. Dat zou in dit verlaten terrein een immense klus zijn geweest als niet "de grens eene lijn drie voeten Rijnlandsch buiten de Ringallee van Rosendaal" had gevolgd. De weg, waarop wij ons nu bevinden: zo prominent aanwezig. Een stuk historie, dat thans wordt weggeschoffeld!

Geraadpleegde literatuur:

- o Vormen in het Landschap. Hoofdlijnen van de geomorfologie. J.I.S. Sonneveld, Aula 58.
- o Toelichting bij de bodemkaart, Blad 40 Oost, blad 40 West. Stiboka 1975.
- o Kadastrale atlas Gelderland 1832, Rozendaal, Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland (1989).

TWICKEL, BEWOOND EN BEWAARD

door H.M. Bosland

Sinds onze excursie in september 1993 naar kasteel Twickel, nabij Delden, voelen we ons verbonden met dit bekoorlijke landgoed. Vers in onze herinnering ligt ook nog de revue van lichtbeelden van het huis "Hof te Dieren" en Twickel's bewoners, die mevrouw Brunt-Bolusset ons diezelfde maand in het Gelders Hof voor ogen toverde.

Enige tijd geleden nu is - van de hand van Jan Haverkate, bijgestaan door Aafke Brunt en Barbara Leyssins - een fraai boekwerk verschenen dat deze herinnering nog waardevol ondersteunt en aanvult: "Twickel, bewoond en bewaard", Uitgave Waanders Uitgevers, Zwolle en Stichting Twickel.
Het rijke boek begint met het ophalen van de vroegste geschiedenis, mede aan de hand van het oudste relaas hierover - "een mengeling van fantasie en waarheid" - door de tiende in de rij van twintig mannelijke en vrouwelijke bezitters der havezate, Adolf Hendrik van Raesfelt (1624-1682). Onder meer een foto van de blootgelegde fundamenten van het veertiende-eeuwse edelmanshuis Eijsink, dat eerst op de plaats van Twickel stond, illustreert deze inleiding.

In de royaal verluchte hoofdstukken valt het licht daarna achtereenvolgens op de geslachten Van Raesfelt ("de heersers"), Van Wassenaer Obdam ("de regenten") en Van Heeckerens ("de grootgrondbezitters").

Om de woorden van een recensent aan te halen (Ph. M. Bosscher, in NRC Handelsblad van 2 april j.l.): de lezer wordt getroffen door de objectiviteit én de compassie waarmee het verhaal wordt verteld.

Een waardevol document, dat bovendien voor een zo schappelijke prijs (f 29,50) in de boekhandel verkrijgbaar is. Kijk en lees!

Tevens brengen we de verschijning van de interessante zevendelige inventaris van het huisarchief Twickel onder de aandacht. (Redactie Mevr. A.J. Brunt, Uitgaven Rijksarchief Overijssel
nr 39, Zwolle/Delden 1993, f 150.- (incl.porto f 165.-))

BEWONERS CENTRAAL IN STUDIE OVER "ROSENDAEL"

door W.J. Meijerink

Rosendael, Groen Hemeltjen op Aerd. Kasteel, tuinen en bewoners sedert 1579, door J.C. Bierens de Haan.
Proefschrift Universiteit van Leiden.
Uitg. Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen/Walburg Pers Zutphen, 1994 (352 blz.; afb.; lit.opg.; regs.; f 79,-)

In het verleden is al veel over Rosendael geschreven. De vroegste wetenschappelijke publicatie dateert al uit 1808, een bronnenpublicatie door mr. G. van Hasselt, getiteld "Roozendaal als prachtigste bezitting van de Geldersche graven en hertogen en derzelver hofhouding aldaar enz. enz. met echte bewijzen bekend gemaakt". In latere jaren verschenen nog diverse publicaties. Ook ons ere-lid en mede-oprichter van de Kring, H. Kerkkamp schonk in zijn in 1938 geschreven Historie van Velp en Rozendaal veel aandacht aan de geschiedenis van het kasteel. De informatie over Rosendael is met de verschijning van het hierboven genoemde, werkelijk schitterende boek verder gecompleteerd.

De verdienste van de auteur, conservator bij de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen te Arnhem, is dat hij het Huisarchief Rosendael - maar liefst 65 strekkende meter - heeft doorgeworsteld. De gegevens uit dit onderzoek hebben de basis voor deze studie gevormd.
De opbouw van het boek is zodanig dat de bewoners centraal staan. In de hoofdstukken over de diverse bewoners, de Graven en Hertogen van Gelre, de families Van Scherpenzeel, Van Dorth, Van Arnhem, Torck en Van Pallandt staan de lotgevallen van het huis, de inrichting van het huis en de tuin beschreven. De in een bijlage opgenomen boedelinventarissen geven een goed inzicht in de inrichting van het huis. Van het Rosendaelse bezit is in de loop der jaren veel verspreid geraakt. De auteur is er in geslaagd veel stukken te traceren. Een hele lijst van achterhaalde kunstvoorwerpen is in een bijlage opgenomen. Het boek besluit met een epiloog over de ontwikkelingen na 1902. Deze betreffen de laatste twee generaties van particuliere eigendom, in 1978 beëindigd met de overdracht aan de Stichting Het Geldersch Landschap, waarna het herstel van kasteel en park ter hand werd genomen, gevolgd door inrichting en openstelling van het kasteel voor het publiek. Een bezoek aan Rosendael zal u, na lezing van dit boek, nog meer plezier verschaffen.

EEN GEDREVEN EN VEELZIJDIG ONDERGRONDS WERKER: THEODORUS DOBBE

door H.Wissink

Een man die met ruim twintig vermeldingen in "Het Grote Gebod" vermeld staat moet zich op buitengewone wijze geweerd hebben in dienst van ons vaderland en ons volk.
Het Grote Gebod is een gedenkboek van het verzet in LO en LKP (Landelijke Knokploeg), dat in ruim 1300 kloeke pagina's verslag doet van de activiteiten en het wel en wee van het gevaarlijke werk van de ondergrondse verzetsmensen. Hun daden en hun tegenslagen, teleurstellingen en successen zijn in de twee delen van dit gedenkboek voor het nageslacht bewaard.
Het Grote Gebod kreeg als motto een bijbeltekst mee:
"Gij zult den Here, uwen God liefhebben met geheel uw hart en met geheel uwen ziel en met geheel uw verstand. Dit is het eerste gebod. Een tweede, daaraan gelijk, is: Gij zult uwen naasten liefhebben als uzelve" (Mattheüs 22 : 37-39).
Dit is ook het richtsnoer van Theo Dobbe geweest tot aan zijn sneuvelen in het verzet, vlak voor zijn fusillade te Dieren.

Theodorus Dobbe werd op 19 maart 1901 geboren te Amsterdam. Hij was van katholieken huize. Hij beleed zijn geloof zoals het behoorde, putte er tegelijk moed, kracht en inspiratie uit. Daarnaast vond hij de bezetting van zijn vaderland door de Duitsers onuitstaanbaar. Het optreden van de bezetters wakkerde zijn afkeer van hen nog meer aan.
Als door een allergische reactie startte hij al snel met allerlei vormen van sabotage. Dat gebeurde vooral doordat vele medeburgers goed in de gaten hadden met welk een raffinement we werden bespeeld, teneinde de bezetters als "bevrijders" te zien, zoals de Duitse overheid haar beleid hier trachtte te verkopen.
Hij was al bezig de Nederlanders te motiveren en - voor zover nodig - de ogen te openen, toen het echte verzet in ons land nog van de grond moest komen. Ook hij ontkwam hierbij niet aan de grondfout die vele illegalen aanvankelijk maakten. Zo kocht hij op de eerste verjaardag van Prins Bernhard (29 juni 1940) bossen met anjers. De bloemen gaf hij stuk voor stuk weg aan de treinreizigers, die op het Amsterdamse Centraal Station aankwamen.
Het Grote Gebod (deel I, pagina 351) spreekt in dit verband van:
"een grondfout van vele illegale werkers: men pakte in het begin **alles** aan, grote en kleine zaken door elkaar en op elk gebied. Bloemen op "Anjerdag" verspreiden was een onnodig risico en geen wapenfeit, waarmee de vijand ernstig afbreuk gedaan kon worden".
Wij stellen tegenover de door Het Grote Gebod "een betrekkelijk naïeve demonstratie" genoemde actie, dat een groot publiek op de perrons er getuige van was en dat door al die mensen er in eigen kring, op hun werk, in de familie en in de kennissenkring over gesproken zal zijn. Deze mensen wisten en begrepen zodoende dat er tegenkrachten aan het werk waren, teneinde de brute macht van de nietsontziende bezetter tegen te streven en te breken! De gewiekste zakenman, met zijn snel werkende geest, zal ons inziens hieraan hebben gedacht. Hij had tevens het lef, een dergelijke motiveringsactie te ondernemen. De defaitistische houding van velen moest worden opgekrikt naar afwijzing en verwerping van het beleid van de bezetter.

Hoe was Theodorus Dobbe?
Hij blonk uit door grote werklust, een gezond en snelwerkend verstand en gevoel voor humor. Deze eigenschappen hebben hem vaak uit de problemen geholpen bij zijn ondergrondse acties. Op jeugdige leeftijd was hij al hoofdverkoper van de Linoleumfabrieken te Krommenie. Waarschijnlijk dankte hij deze functie aan zijn reeds genoemde eigenschappen. Zijn beroep gaf hem niet alleen de mogelijkheid veel relaties in het land op te doen, hij zal er ook veel mensenkennis door hebben opgedaan, namelijk als klanten anders reageerden dan hij verwachtte. Zijn veelzijdigheid bleek uit zijn activiteiten.

Enkele activiteiten
Alle daden in het verzet door Theodorus Dobbe verricht kunnen in dit bestek niet worden beschreven, Wie er meer van wil weten leze Het Grote Gebod. Daarnaast is in de Katholieke Illustratie (15 juli 1948) een uitvoerig artikel over hem verschenen. Kort na de genoemde "Anjerdag" kocht hij wapens en munitie voor illegaal werk en haalde, als leider van een groep mede-ondergronders, onder de ogen van de Duitse schildwachten wapens, springstoffen en munitie uit

de forten van de vesting Naarden weg. Stalen zenuwen, een grote dosis zelfvertrouwen en flink wat brutaliteit zijn daarvoor nodig. Het Grote Gebod karakteriseert hem (deel I pag. 352) als "een fel en strijdbaar man, onvoorzichtig, dapper tot in het roekeloze en aan de andere kant: echtgenoot en vader en gelovig katholiek, de morele steun van zijn omgeving in de moeilijkste ogenblikken".
De groep, waar Dobbe de Vesting Naarden mee aanviel werd "opgerold". Hij ontkwam voorlopig aan een arrestatie en "verdween" in Amsterdam. Hij ging daar werken voor een spionagegroep. In mei 1941 had hij de schuilnaam Hans aangenomen. Hij bezigde er op de duur meerdere. Met vrienden uit het Gooi ging hij door met verzamelen van munitie en springstoffen. Daardoor kon op 14 mei 1941 een perceel aan de Bernhard Zweerskade voor een deel worden opgeblazen. Daarin bevond zich veel modern communicatiemateriaal van de bezetter. Bovendien kwamen er vele hoge Duitse officieren, die in het pand aanwezig waren, om het leven.

Acties op de Veluwe en in Friesland

Dobbe vond het toen beter naar het Noorden uit te wijken. Dat werd Friesland. Hij hoopte vanuit deze provincie naar Engeland te kunnen uitwijken. Het veilige en verzekerde bestaan in zijn gezin (vrouw, zoon en dochter) had dus een einde genomen.
In juni 1941 ondernemen de Duitsers een arrestatiepoging, toen hij met vrouw en kinderen ergens op de Veluwe logeerde. Hij wist tijdig uit het vacantieverblijf te ontsnappen. Trouwens, op de Veluwe zat hij ook niet stil. Het verdroot hem, dat de bezetter grote stukken hei afmaaide om startbanen en vliegtuigen er mee te camoufleren. Daar wist hij wel raad op. Hij stak grote heidevelden en voor transport gereed staande balen hei her en der in brand. Zijn behoefte om de bezetter afbreuk te doen, waar en zoveel als hij maar kon, kende geen grenzen!
De Duitsers zochten hem uit alle macht. Maar hij wist uit hun handen te blijven. Daarom werd in september 1941 door de bezetter de beruchte provocateur Van der Waals ingezet. Deze kreeg voor zijn valse acties na de bevrijding de doodstraf. In januari 1950 werd hij terechtgesteld.
Van der Waals zocht mevrouw Dobbe thuis op. Hij gaf zich uit voor agent van de Geheime Dienst van de wettige regering in Londen. Hij beweerde opdracht van de Nederlandse regering te hebben, de heer Dobbe naar Engeland te helpen. Mevrouw Dobbe wist van wanten. Ondanks 's mans raffinement en zijn geldige papieren werkte ze niet mee. Ze beweerde dat ze niet wist waar haar man was. Maar...Dobbe vernam van haar wat er aan de hand was. Hij besloot de aangelegenheid te onderzoeken en....liep in de val! Dat werd Scheveningen (3 oktober tot 24 november). Hij deed er herhaaldelijk ontsnappingspogingen. Die mislukten alle. De gevangenis-directie nam zijn maatregelen. Theodorus Dobbe werd aan handen en voeten geketend.
Toen het proces tegen de groep "Naarden" voorkwam in Utrecht werd hij daarheen overgebracht. Wegens plaatsgebrek in de gevangenis aldaar werd hij opgesloten in de Willem II kazerne. In zijn cel was geen kiebelton. Daarom moest hij 's avonds onder bewaking naar de WC. Die eerste avond al wist hij zich door het WC-raampje te wringen en met inspanning van al zijn krachten te ontsnappen.
Hij werd bij verstek ter dood veroordeeld. Hij dook eerst onder te Scherpenzeel en later in Friesland. Daar vormde hij een nieuwe groep en ging weer aan de slag. Elk verzetsterrein had zijn aandacht, de illegale pers, spionage, sabotage, Jodenhulp, piloten-assistentie en onderduikers. Hij regelde huisvesting voor vervolgden en tevens hun voedselvoorziening. De KP bestond nog niet toen hij zijn eerste distributiekraken pleegde en nog vóór de CID (Centrale Inlichtingen Dienst van de Ondergrondse) bestond spoorde hij al spionnen op. Zijn activiteiten bleven ongeremd. Bij het Distributiekantoor te Heerenveen nam hij de hele voorraad bonnen in beslag als pseudo-wachtmeester van de Marechaussee. Zogenaamd als inspecteur van het Bevolkingsregister ging hij aan het controleren in Leeuwarderadeel. Hij deelde daar fikse standjes uit en de nodige bedreigingen en... stal ondertussen blanco persoonsbewijzen en daarbij behorende zegels.
Opeens dook hij weer op in Amsterdam. Als pseudo SD-er kwam hij een daar gevangen zittende ondergrondse werker, Menno Santema, opeisen voor een verhoor. De man werd gebracht. Hij schold hem bont en blauw en trapte hem daarna in zijn, - voor die gelegenheid gestolen Duitse - auto. De geschrokken voorbijgangers spraken er onthutst schande van. Eerst onderweg had Santema door, dat zijn kwelgeest een kameraad in het spel was.
Het Grote Gebod meldt, dat hij er geen moeite mee had een pistool van een Duitser weg te nemen in een café. Een andere maal zou hij in een kroeg de tas hebben ontvreemd van een SD-er, die achter hem aan zat.

Naar Zuid-Nederland

Ook in Zuid-Nederland is hij actief geweest. De TOP van de LKP moest vaststellen dat het daar niet zo goed vlotte met de samenwerking bij het ondergrondse werk De protestantse sector wilde meer dan de katholieke. Als goed geloofsgenoot van deze laatste groep werd Theo Dobbe daarheen gestuurd, om op last van het landelijk commando de zaak daar beter te structureren.

Hij woonde vergaderingen bij van het verzet in Eindhoven, Nijmegen en Maastricht. Hij was waarschijnlijk te practisch ingesteld om in deze leidinggevende functie de wensen van TOP LKP door te drukken. Het kostte hem te veel tijd om een eensgezind team van de ondergrondse werkers in het Zuiden te smeden. Men wilde daar bovendien mondjesmaat spontaan "lekkende" distributie-kantoren niet voor het hoofd stoten, door die officieel te overvallen. Wel werd er nog een overval op de gevangenis te Maastricht beraamd. Helaas schijnt de SD lont geroken te hebben. Alle gevangenen werden naar elders overgeplaatst.

Terug in het Noorden

Dobbe's improvisatievermogen bleef echter geen grenzen kennen. Weer terug benoorden de grote rivieren kwam hij eens bij een huis, waar hij contacten wilde spreken. Daar bleek net een overval aan de gang te zijn. Direct na het aanbellen begreep hij wat er gaande was. Hij toonde zijn (vervalste) SD-papieren en deelde in perfect Duits mee, dat hij gestuurd was om de behandeling van deze aangelegenheid over te nemen. Hij kwam dus de bezetters aflossen. Men koesterde geen argwaan. Zijn collega-ondergronders waren weer vrij.

Dit kon niet altijd zo doorgaan. Als bij verstek ter dood veroordeelde was hij eigenlijk vogelvrij. Menig SD-er en andere Duitser had zijn signalement. Wie hem trof mocht hem zonder vorm van proces doodschieten.

Zo naderde Dolle Dinsdag. Nederland putte hoop uit de en masse en in paniek uit Frankrijk terugtrekkende Duitsers. Benoorden de Rijn werden de chaotisch verstrooide legergroepen weer enigszins opgevangen en met enig beleid naar de Heimat teruggedirigeerd, om daar hergroepering te ondergaan. Vele soldaten, SD-ers en leden van andere bezettingsinstanties waanden zich met Waal en Rijn in de rug tamelijk veilig in de regio Arnhem. Zo ook de provocateurs en andere meelopers van de bezetter.

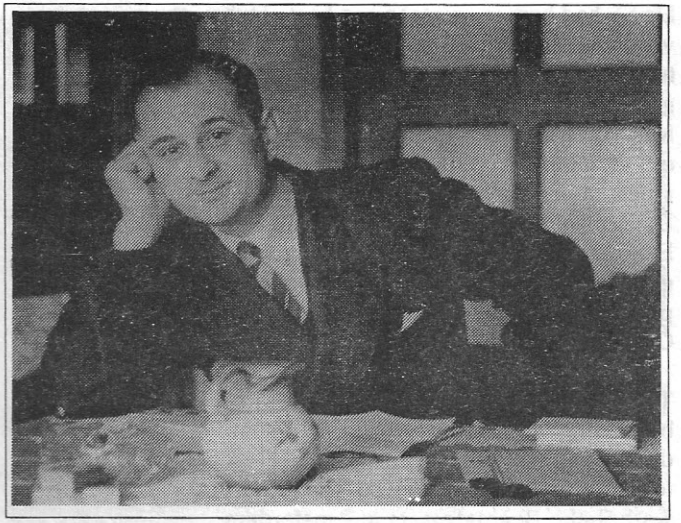

Theodorus Dobbe.

(foto beschikbaar gesteld door mevrouw Burgers-Koens te Velp)

Het tragische einde

Eén van die provocateurs was de rijwielhersteller Johnny M. de Droog. Op de Veluwe en in Twente en de Achterhoek en ook in Amsterdam had hij menigeen verraden of doodgeschoten. Hij was een uitstekend scherpschutter. Theo Dobbe vond dat hij nog met hem een rekening moest vereffenen, Met enige vrienden uit het verzet ging hij poolshoogte nemen bij Johnny's huis. Dat was een eenzame woning in het bos bij "De Leeren Doedel", een restaurant aan de weg tussen Arnhem en Ede. Wat er precies is mis gegaan weten we tot op nu niet. Het bos om de woning van de provocateur wemelde opeens van Duitse soldaten, terwijl Theo Dobbe er kwasi argeloos rondliep om de mogelijkheden te verkennen. Had Johnny argwaan gekregen? Was er verraad in het spel? Theo Dobbe werd aangeroepen. Twee Duitse soldaten schaarden zich aan zijn zijde en de gevaarlijke scherpschutter liep achter het groepje aan. De vrienden van Theo Dobbe holden door het bos om te zien of ze hem ergens konden bevrijden, maar de groep die hem wegleidde was te sterk en hun slachtoffer werd te goed ingesloten.

Hij werd naar Avegoor in Ellecom gebracht. Na een kort verhoor werd hij naar het Hof te Dieren getransporteerd. Men heeft vastgelegd, dat hij er bij stond toen zijn graf werd gedolven.

De SS had hem toegestaan een kort afscheidsbriefje aan zijn vrouw te schrijven. Vlak voor de fusillade overhandigde hij het briefje aan de SS-er Kühnert. Hij gaf de man een geweldige oplawaai en trachtte diens revolver te grijpen.... Maar de Duitsers wisten, dat ze met hun gevangene op hun qui vive moesten zijn. De twee begeleiders, die de executie moesten uitvoeren, aarzelden geen ogenblik.
Dat was het roemvolle einde van Theodorus Dobbe.
Een magistrale verzetsheld. Een goed Nederlander en een gelovig mens. Iemand, die vaderland en gezin op de eerste plaats stelde en die wist te kiezen als het vaderland riep. Ook op 5 september 1944.

Theodorus Dobbe werd ter plekke begraven. Na de bevrijding werd zijn stoffelijk overschot opgegraven en op de Katholieke Begraafplaats te Dieren aan gewijde aarde toevertrouwd. Kort daarna werd hij herbegraven op de Katholieke Begraafplaats te Amsterdam.

De Belangenvereniging Dieren en Omstreken heeft gemeend dat het historische feit op Dierense grond voor de toekomst moet worden vastgelegd. Op de plaats van de moord op de weerloze ondergrondse held is sedert september 1994, met toestemming van de Stichting Twickel als eigenaar van de grond, een sober gedenkteken aangebracht.
Dat geschiedde opdat wij en de velen, die na ons zullen komen, niet zullen vergeten.
Hij ruste in vrede.

Na de bevrijding werd aan deze verzetsstrijder postuum de Militaire Willemsorde toegekend en bovendien nog een hoge Amerikaanse en Engelse onderscheiding.
Merkwaardigerwijze hebben Dobbe's activiteiten tot nog een onderscheiding in deze regio geleid.
Hoewel Het Grote Gebod er geen gewag van maakt is de complete familie Dobbe tijdens de oorlog ook nog in Velp ondergedoken geweest. Het Gemeentearchief bewaart een knipsel van de Nieuwe Krant en van de Arnhemse Courant in het dossier Dobbe. In deze knipsels van maart 1983 staat het verhaal van mevrouw Burgers uit Velp. Met haar man (inmiddels overleden) dreef zij destijds een wasserij aan de Waschweg te Velp. Bij hen heeft de familie Dobbe onderdak genoten, en wel korte tijd nadat de vlucht uit de kazerne te Utrecht gelukt was. Toen het eerste onderduikadres (bij een kweker te Woudenberg) onveilig dreigde te worden kreeg de familie Dobbe onderdak bij de Velpse ondernemers. De vogelvrij verklaarde Dobbe sliep, als er huiszoeking dreigde, in een auto van de wasserij. Deze auto was op zijn beurt weer "ondergedoken" op het terrein van een familielid, een kippenslachter.
De zoon van de gefusilleerde verzetsman vroeg het verzetskruis voor mevrouw Burgers aan, toen zij 80 jaar werd. Op haar verjaardag werd dit verzetskruis door burgemeester van Walsum aan mevrouw Burgers uitgereikt, Bij die gelegenheid haalde mevrouw Burgers nog herinneringen op. Zij omschreef Theodorus Dobbe als: "Een fijne en vrolijke man".
De Waschweg zult u thans tevergeefs zoeken in Velp: dat is nu de Theodorus Dobbeweg geworden.... En terecht, dachten wij!

SNIPPERS VAN DE REDACTIETAFEL

Plaatsing bijdrage
In Ambt en Heerlijkheid no 108 plaatsten wij het eerste deel van de door mevrouw Jonkers-Wallaart ingezonden brieven van drs H.J. van Buren, waarin deze de belevenissen van hem en zijn familie in het laatste deel van de oorlog beschreef. Het tweede deel behandelt de allerlaatste oorlogsdagen en de eerste, direct na de bevrijding. De redactie meende daarom dit deel niet in dit nummer maar in het volgende (no 110) te moeten opnemen. Dat nummer verschijnt in maart a.s., dus ongeveer op de tijd, dat de beschreven belevenissen 50 jaar geleden plaats vonden.

Boekenbezit gecatalogiseerd
Het Bestuur van de Kring heeft zijn boekenbezit gecatalogiseerd. Eén van de attracties van de jongste ledenvergadering was de aanbieding van de catalogus. Deze is verkrijgbaar voor f 2.50, bij de voorzitter van de Kring, gemeentehuis te De Steeg, alwaar ook informatie over uitlening kan worden verstrekt.

ZOMEREXCURSIE 1994

door Jacques de Bekker

Op vrijdag 26 augustus j.l. had, begunstigd door fraai nazomerweer de zomerexcursie 1994 van onze Oudheidkundige Kring naar Xanten en Anholt plaats. Het uit 43 personen bestaande gezelschap werd per touringcar langs de meanderende rivierenroute van Noordrijn-Westfalen gebracht. De plaats Xanten was als doel ingevuld voor het ochtendprogramma. Tot aan de grens gaf mevrouw H. Renkema-Homs een heldere explicatie over bezienswaardigheden langs de route, alsmede algemene informatie over dit ochtendprogramma en tevens enige nuttige tips van organisatorische aard.

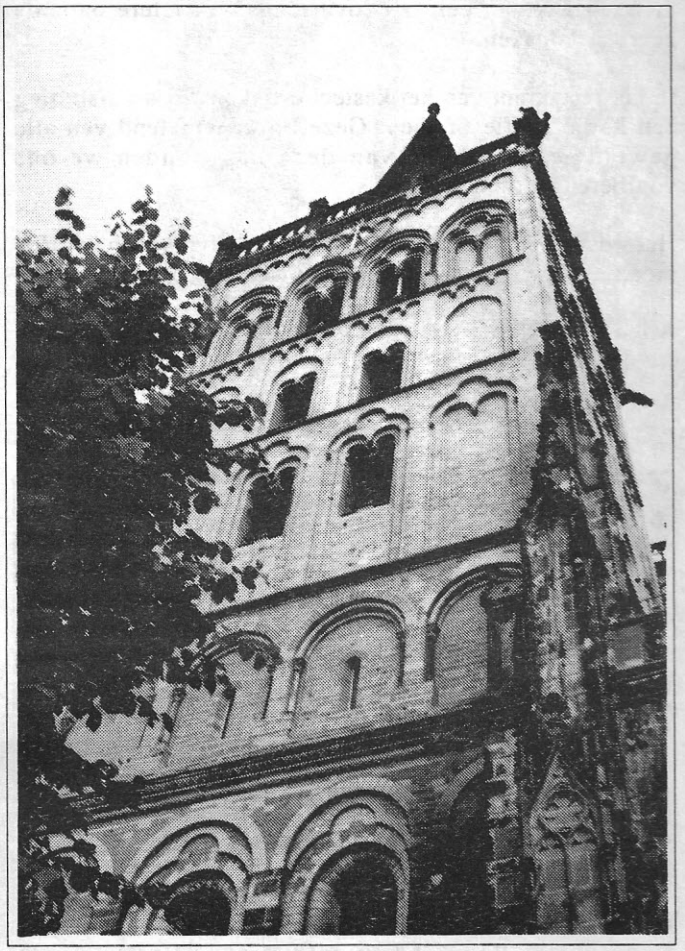

St. Victordom te Xanten.

Na het passeren van de grens verstrekte de heer H.G.M. de Heiden op deskundige wijze informatie over de plaatsen met bezienswaardigheden langs de route naar Xanten. Zo kregen wij te Emmerich een beeld van de St. Maartenskerk.
Voorbij de markante brug in die plaats voerde de reis richting Kalkar. Op een prettig te verteren wijze werd onze groep gevoed met interessante historische informatie.
Enkele namen: Aldegonduskerk te Emmerich (verwoest en na de oorlog herbouwd). Kasteel Mooyland te Kleef, de kerk van Wissel en veel plaatsen met eigen legenden. Hierover werd gezegd: "Pel de legende uit en je komt bij de kern".
Na het amphitheater en de stadspoort te zijn gepasseerd kwamen wij in Xanten. Tijd voor koffie bij Konditorei De Fries.
Xanten is een voorbeeld voor de geschiedenis van het westen. De Romeinen stichtten hier een legerplaats als uitvalsbasis naar het nabijgelegen Germania. De plaats heeft nog een herkenbare Middeleeuwse stadskern.

Sint Victordom

Het hoofddoel van ons bezoek aan Xanten vormde de Sint-Victordom. Onze reisleider had ons tevoren in zijn lezing op 21 maart jongstleden al meegenomen op verkenningstocht rond en door de prachtige Domkerk. Deze ondersteunende reisbagage kwam ons gezelschap nu goed van pas, Binnengekomen schoten woorden ons tekort. Het was: overweldigend, imponerend door de prachtige architectuur, een getuigenis van een belangwekkend aspect van de Westerse cultuur, een hemelse stad, die flonkert met haar gewelven.
In 1945 is de Dom voor een belangrijk deel veranderd in een ruïne. "De apocalyptische ruiters zijn hier vernielend en verwoestend doorheen gehold" aldus de heer De Heiden. Gelukkig zijn de waardevolle kunstschatten als altaren (waaronder het prachtige Maria-altaar), beelden en andere onvervangbare kunstvoorwerpen voor het geweld gespaard gebleven door ze tijdig elders onder te brengen. Het opnieuw

gerestaureerde gotische raam met gebrandschilderd glas in de kleuren rood en blauw herinnert aan de vernietigingen in het laatste oorlogsjaar. De rondleiding langs de vele bezienswaardigheden was indrukwekkend.
Na een bezoek aan de crypte ging het nog "even" naar de Sacramentskapel. In een reisgids staat hierover een gedicht van Thomas van Aquino.

"Darum laszt uns tief verehren
ein so groszes Sacrament.
Unser Glaube soll uns lehren,
was das Auge nicht erkennt".

In de kruisgang (zie foto op de binnenkant van het achteromslag) werden wij ons bewust van rust, stilte en vrede. Wij namen node afscheid van de Dom en gingen richting Restaurant Neumaier voor de lunch.
Ter gelegenheid van het veertigjarig bestaan van onze Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal werd een toast uitgebracht op een goede toekomst van onze vereniging. Wij mogen met recht trots zijn!

Middagprogramma
Het middagprogramma gaf aan: bezoek aan Anholt met rondleiding door kasteel Wasserburg.
Een prachtig kasteel met rondom een slotgracht (zie foto's). De ronde toren stamt uit de twaalfde eeuw. In de veertiende en vijftiende eeuw werd er aangebouwd. In de achttiende eeuw werd het kasteel veranderd in de stijl van de Hollandse Barok.
Bij het kasteel hoort een achttiende-eeuws park, waaraan in de negentiende eeuw een Engels park werd toegevoegd.
Tijden de rondleiding in het slot zagen wij prachtige wandtapijten, porselein en schilderijen, waaronder een Rembrandt (Diana en Actäon), voorts werken van o.a. Van Ruysdael, Van Goyen, Brueghel, Potter en vele andere meesters.
De monumentale houten trap uit 1699 hebben wij alleen gezien, doch niet mogen belopen. Voor het verticale verkeer dienden wij van een lift (overigens van latere datum!) gebruik te maken.

In het restaurant van het kasteel dronken wij ter afsluiting een kopje koffie of thee. Gezellig nagenietend van alle geweldige indrukken van deze dag konden we ons voorbereiden op de thuisreis.

Het was een fantastische excursiedag, te typeren met: "Hoe moe....en hoe de moeite méér dan waard"!!

Allen bedankt!

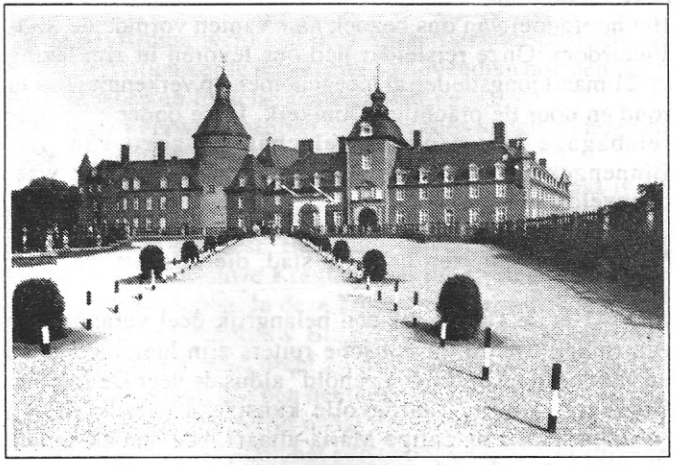

Kasteel Wasserburg te Anholt.

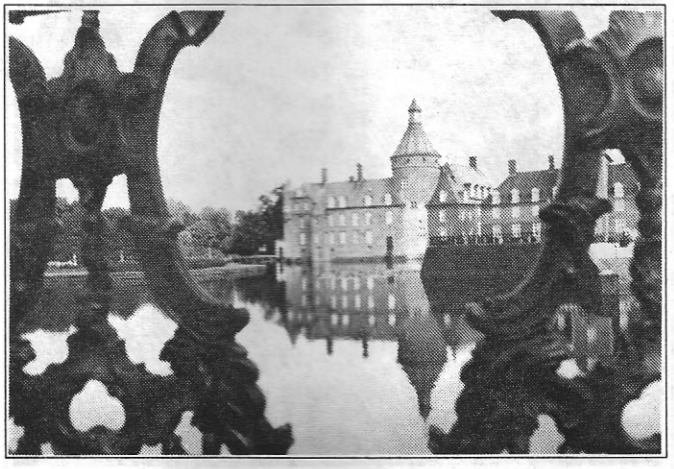

Doorkijk kasteel Wasserburg.
(alle foto's werden gemaakt door de auteur)

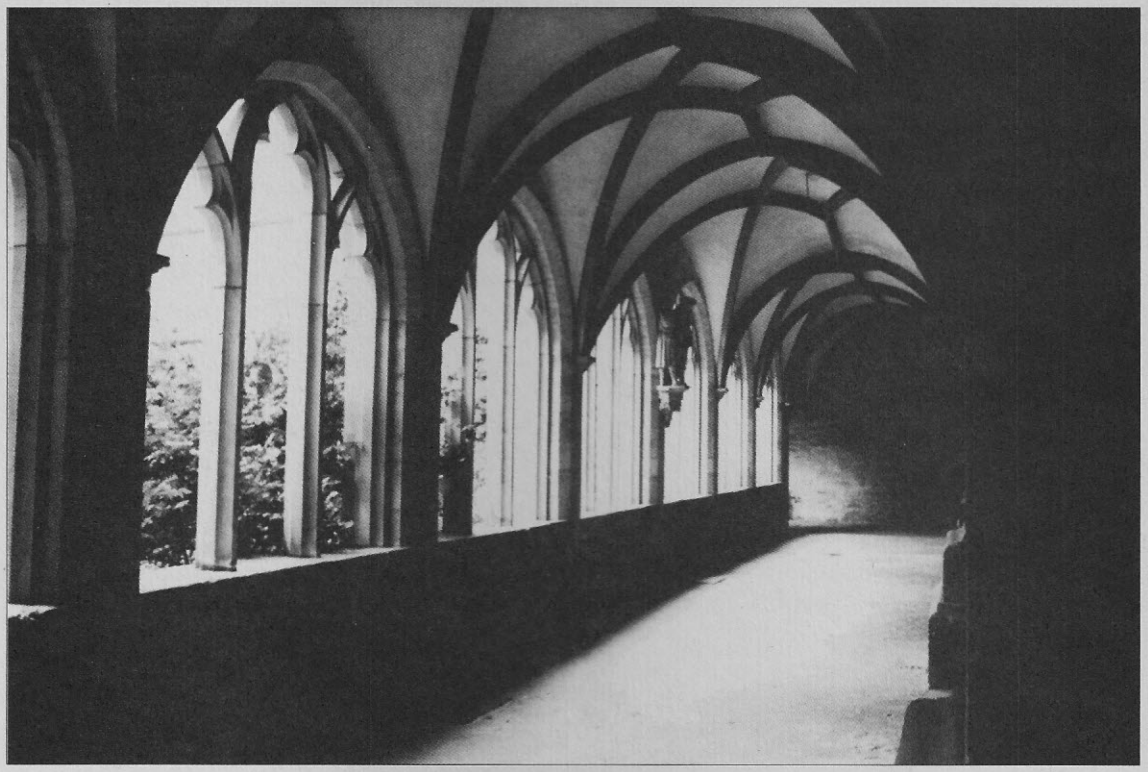

St. Victordom te Xanten - Kruisgang.
(foto: Jacques de Bekker)